

Tükörneuronok és személyköziség a megtestesülés paradigmájában

HORVÁTH Lajos, SZABÓ Attila

MIRROR NEURONS AND INTERPERSONALITY IN THE PARADIGM OF EMBODIED MIND

Ebben a tanulmányban a személyközi kapcsolatok pszichológiáját és fenomenológiáját vizsgáljuk interdiszciplináris perspektívából. Az empátia és az idegtudomány által is kutatott úgynevezett rezonanciajelenségek a filozófiai, pszichológiai és orvostudományi érdeklődés homlokterébe kerültek. Tanulmányunk egyik kulcsmozzanata a tükroneuronok szerepe körül kialakult szakmaközi dialógus filozófiai-kritikai megközelítése. Vizsgálódásunk, a megtestesülés átfogó paradigmájának filozófiai és empirikus eredményeit hasznosítva, néhány szemantikai kérdésre szeretne rámutatni, amelyek az empátia és a tükroneuronok működése kapcsán felmerülhetnek. Végül pedig kiemeljük a kortárs fenomenológia eredményeinek alkalmazhatóságát a tükroneuronok körül burjánzó szemantikai vitákban.

In this paper, our aim is to scrutinise the psychology and phenomenology of interpersonal relationships from an interdisciplinary viewpoint. This multi-perspectival examination has a key concept: we critically discuss the interdisciplinary dialogues and philosophical appraisals regarding the issue of mirror neurons. Empathy and resonance phenomena have philosophical, psychological, and biomedical importance. Our paper, by applying certain philosophical and empirical results of the overarching paradigm of embodiment, attempts to shed light on several semantic problems, which could come up with respect to the function of mirror-neurons. In conclusion, we would like to attempt to utilise the results of contemporary phenomenology in order to clear some semantic problems, considering the features of mirroring and resonant behaviour.

megtestesülés, tükroneuronok, személyköziség, neuropszichoanalízis, fenomenológia

embodiment, mirror neurons, interpersonalit, neuropsychanalysis, phenomenology

dr. HORVÁTH Lajos: Debreceni Egyetem, Filozófia Intézet/
University of Debrecen, Institute of Philosophy; Debrecen

dr. SZABÓ Attila (levelező szerző/correspondent): Debreceni Egyetem, Orvos- és Egészségtudományi Centrum, Immunológiai Intézet/University of Debrecen, Medical and Health Science Centre, Department of Immunology; H-4012 Debrecen, Pf. 23. E-mail: szattila@med.unideb.hu

Érkezett: 2013. augusztus 12.

Elfogadva: 2013. november 15.

Személyköziség és megtestesült elme

A kortárs interdiszciplináris kutatásokban olyan általános filozófiai problémákra bukkanunk, amelyek hajlamosak keresztülmetszeni a szakmai határokat. A jelen tanulmányban a fenomenológia és a neuropszichoanalízis szemszögéből vesszük górcső alá a személyközi kapcsolatok és a tükroneuronok összefüggésének problémáját.

A megtestesült elme paradigmájának értelmében minden organizmus rendelkezik az *érzőké-*

pesség homályos belső élményével (1). *Evan Thompson* (a fenomenológus *Husserl* nyomán) megkülönbözteti az objektív – anatómiailag vizsgálható – testet (*Körper*) és a szubjektív módon átélt, „belülről átérzett” testtapasztalatot (*Leib*). *Husserl* és *Merleau-Ponty* filozófiája nyomán a megtestesült elme keretében szokás a test egyfajta „prereflektív, proprioceptív-kinesztetikus tudatáról” beszélni (2). Ez röviden annyit jelent, hogy végtagjaink elhelyezkedése és zsigeri belső érzéseink képezik a szubjektív testtapasztalat (*Leib*) alapját, mely a tudatélet (például figyelem

*A szubjektív
testtapasztalat
azonban nem
választható el
a szociális
környezettől.*

és gondolkodás) altalajaként funkcionál. A szubjektív testtapasztalat azonban nem választható el a szociális környezettől. A megtestesült elme egyben *szituált* elme is, a személyközi kapcsolatok visszahatnak, szabályozzák a Leib-érzeteket, melyek a szelf előzetes rétegének is tekinthetők.

Az *alteritás fenomenológiájának* kérdése pedig abban rejlik, hogy vajon hogyan, milyen módon szerezhetek bizonyosságot a felől, hogy a másik ember szintén élő-lélegző élőlény, szubjektív testi tapasztalatokkal átitatott személy? Nem válhatok eggyé a másikkal, nem tudhatom sajátomnak az ő egyéni perspektíváját és fájdalmait, tehát csak közvetett módon foghatom fel, milyen is lehet az ő helyében lenni, vagy milyen lehet az ő élményeit átélni (3). A másik személy mosolya, gesztikulációja, hangjának intonációja – tehát paralingvisztikus jelzései – elősegítik azt a tudatküszöb alatt zajló folyamatot, melyben átlelkésítve, szubjektív testi és egyéb érzetekkel felruházva látjuk embertársainkat. Míg a fenomenológiai vizsgálódások kiindulópontja a tudat, addig a freudi pszichoanalízis elképzelhetetlen a tudattalan koncepciója nélkül. Ettől az alapvető ellentétől eltekintve az alábbiakban látni fogjuk, hogy például *Daniel Stern* és *Eric R. Kandel* a terápia kulcsát már nem csupán a tudattalan tudatosításában látja, hanem az empátikus élmények szerepe is egyre nagyobb jelentőséggel bír. (Stern alább említendő időkonceptiója pedig sokat mérített Husserl fenomenológiai időfelfogásából is. Természetesen a kognitív pszichológia jelentőségét sem becsülhetjük alá Stern esetében. Mindazonáltal a tudat időbeli életének szeleteit vizsgálva Stern néhol igen közel kerül a fenomenológiai vizsgálódás prototípusához.)

Neuropszichoanalízis és személyköziség

A kortárs neuropszichoanalízis nehezen definiálható irányzat. A pszichoanalízis bizonyos képviselői napjainkban kapcsolódási pontokat keresnek a kognitív pszichológiával és az idegtudománnyal. Az összekötő kapocs itt elsősorban a tudattalan fogalma. *Eric R. Kandel* (4) három alapvető tudattalankonceptiót különböztet meg Freud kapcsán: 1) a *strukturális* tudattalan, mely az elfojtás és az elhárító mechanizmusok alapját képezheti; 2) a *procedurális* tudattalan az implicit motoros és észleleti képességek gyűjteménye, ami teljesen kívül esik az én határain; 3) a *tudatelőttes-tudattalan*, mely az éppen tudatosuló gondolatok, emlékek, fantáziák dinamizmusára utal. Kandel szerint a procedurális tudattalan

megfelelni látszik az idegtudományok (és tegyük hozzá, a kognitív pszichológia) *procedurális memóriájának*, ebből következően a terápia következtében fellépő agyi változások talán feltérképezhetővé válnak. [A modern emlékezetkutatások szerint a memóriának két klasszikus felosztása létezik: 1. *Explicit* (azaz tudatosan felidézhető) *memória*, melynek két formája a szemantikus, illetve epizodikus memória. 2. *Implicit memória* (mely nem igényel tudatos „mozgósítást”): ennek formái a procedurális memória, a klasszikus kondicionálás, és az úgynevezett „priming” (például szavak hiányzó betűinek automatikus kiegészítése).] Nem csak arról van szó, hogy a pszichoanalízis idegtudományos megalapozására törekednek a kutatók, hanem arról is, hogy ez a tudományközi párbeszéd magát az analitikus gyakorlatot is átalakította. *Allan N. Schore* (5, 6) például megállapítja, hogy míg a klasszikus freudi beszélőkúra a bal féltekét aktiválta, addig a kortárs analízisek a nem verbális jobb féltekét célozzák meg, melyben egy testi alapú szelf-rendszer (egy úgynevezett implicit szelf) lapul. Schore mindezt arra alapozza, hogy a jobb félteke és az autonóm idegrendszer között sűrűbb oda-vissza csatoló kapcsolatok mutathatók ki a bal féltekével szemben. Koncepciója ezért illeszkedik a megtestesültelme-kutatásokba, hiszen a feltételezett implicit szelf elválaszthatatlan a proprioceptív és kinezetikus érzetektől (5). A fent említett Thompson-féle felfogás, mely szerint egy eleven *létérzet* az énképünk alapja, így ebben a kontextusban is mérvadó.

Tovább haladva a „megtestesült szelf” útján a neuropszichoanalízis szempontjából megkülönböztethetjük az *implicit-procedurális memóriát* (az amygdala és a kisagy korrelálhatnak ezzel a memóriarendszerrel) és az *explicit-deklaratív memóriát* (a hippocampus és a medialis temporalis lebeny működése releváns ebben a tekintetben). (7). E megkülönböztetésnek különös jelentősége lehet a terápiában felbukkanó indulatátvételi folyamatokban. „Amikor a terapeuta vagy a terápiás helyzet előhívja a valamely személlyel, eseménnyel, érzelmi állapottal történt korábbi találkozást reprezentáló konfigurációt, akkor az »ismerős« helyzetként történő felismerésért, a korábbról jelenlévő neuralis pattern aktiválódása felelős” (7., 11. oldal). Az úgynevezett *pattern megvilágítás* jelensége így nem csupán azt jelenti, hogy bizonyos neuralis reprezentációk kiegészítik a szenzoros reprezentációkat az adott helyzetnek megfelelően, hanem egyfajta affektív sematizmusról is beszélhetünk. Mindez azt jelenti, hogy a legkorábbi *kötődési minták* (5) vagy a szocializáció közben eltárolt *reakálási minták* (8) folytonosan körbelengik a jelenbeli élményeket,

egyfajta affektív-emocionális atmoszféraként befolyásolják az észlelés mezejét.

Mi a jelentősége az implicit tudás iránt megindult érdeklődésnek a pszichoanalízisben? Az előbbi példákat gyakorlati szintre ültetve elképzelhetünk egy olyan szituációt, amikor az analitikus a kliens minden érzelmi kitörésére vagy negatív gondolatára rámutat, de azon kívül, hogy helyeselve válaszol az alany, mégsem történik semmi. Vagy egy magányos estén hirtelen a traumatikus múlt árnyképei kísértik a klienst paranoid félelmek és szorongásos rohamok formájában. A kliens ebben a helyzetben talán minden gondolatot és affektív rezdülést figyelemmel kísérelhet, de mégsem történik semmi, a megfigyelés vagy a kimondás mintha elveszítené felszabadító erejét; *pszichointegrációs* funkcióját. Van-e kiút ebből az ördögi körből, vagy talán a gyermekkorban bekövetkezett traumatikus élmények örökre elvágják az utat az affektív élet újrarendezése előtt?

Stern úgy gondolja, hogy a személyközi kapcsolatok mezején működő analízis talán felfedi az úgynevezett *kairosz* pillanat terápiás potenciálját. Stern szerint habár a szubjektíven megélt aktuális pillanatot állandóan fenyegetik „az időben nem rögzíthető múlt” szabadon lebegő traumatikus emlékei és affekciói, a jelen pillanat mégis önálló struktúrával rendelkezik, mely adott esetben lehetőséget adhat a változásra. A jelen pillanat többnyire 1–3 mp-es időintervallumot takar; a tudatosság fel-felbukkanó szigetei ezek, melyek az észlelés, a fantázia, és az emlékek összefonódó sűrített alakzataivá válhatnak. Stern szerint a tudatélet ilyen apró mozzanatai legalább annyira értékesek terápiás szempontból, mint a szimbolikus értékkel bíró álmok (8). A jelen pillanatot azonban nem csak az önreflexió felfokozott formájaként érzékelhetjük, nem csupán arról van szó, hogy megfigyelhetjük, mi minden zajlik bennünk, miközben kinyitjuk a hűtőt, vagy tejet öntünk a pohárba – tehát implicit tudásunkat működtetjük. Az úgynevezett „találkozáspillanatok” – ezek az empatikus összehangolódást elősegítő jelen pillanatok – azok, amelyek leginkább pszichoterápiás hatással bírnak a megfigyelések szerint. E fordulat jelentőségét Kandel a következőképpen foglalja össze: „Nem szükséges tehát, hogy a tudattalan tudatosuljon. A jelentéspillanatok, úgy gondoljuk, olyan viselkedésváltozásokhoz vezetnek, amelyek fokozzák a beteg procedurális cselekvési és létezési stratégiáit. Az ilyen típusú tudás fokozódása olyan cselekvési stratégiákhoz vezet, melyek megváltoztatják az ember másokkal kapcsolatos interakcióit – és ebbe az áttétel is beleértendő” (4, 13. oldal).

Személyköziség és áttételi jelenségek

A pszichoanalitikus terápia alfája és ómegája az áttételi jelenségek értelmezése. A fent említett úgynevezett „találkozáspillanatok” egyfajta implicit, affektív összehangolódásként értelmezhetők. A megtestesülés paradigmájában az *elmeolvasás* egyben mindig *testolvasás* is; a személyközi interakciókat áthatja az affektivitás (9). A Stern és a Boston-csoport munkáival fémjelvezhető terápia a megtestesült elme perspektívájából egyfajta *motoros rezonanciára*, vagy *motoros empátiára* épül. Egy mosoly vagy egy gesztus időbeli lefolyása és formája úgynevezett vitális affektusokat kelt a megfigyelőben; a megfigyelő belső (proprioceptív) testsémája affektivitással reagál a megfigyelt gesztusokra. Mindez természetesen direkt és azonnali módon zajlik az implicit tudás szintjén. Ezek a mikro-interakciók az affektív összehangolódás (és az áttétel) olyan intenzív élményét nyújthatják, ami kiszabadíthatja a klienst a múltbéli traumák rabságából. Az intellektuális értelmezés ebből az alulról építkező perspektívából nézve az egész terápiás viszony felszíni rétegévé válik. [Az explicit és implicit tudás közötti distinkció a pszichointegráció egyik forró pontja: „Ezért lehetséges, hogy az extrém stresszel járó emlékek explicit módon alig idézhetők fel vagy éppen nem emlékként, hanem jelen idejű traumatikus élményként törnek be a tudatba. Ugyanakkor szomatikus, vegetatív emlékeket hordozhatunk a traumatikus történelekről is” (21, 97. oldal).] Ugyanakkor Stern nem állítja, hogy a személyközi viszonyok rezonanciajelenségei minden pszichológiai dilemmát megoldanának; a traumatikus élmény keletkezése továbbra is nyitott kérdés marad. A lényeges fordulópont viszont az, hogy terápiás szempontból a múlt és jelen „egyenlő partnerei egymásnak” (8). Az implicit folyamatok átélése a terapeuta számára is megterhelő, hiszen bizonyos esetekben szorongással és feszültséggel teli találkozáspillanatok érzékelhet a viszontáttételnek köszönhetően.

A tükröneuronok működése naturalista magyarázatot ajánl a személyközi viszonyok feltérképezésében (10). *Maise* – a fenomenológiai paradigmában – egyenesen odáig merészkedik, hogy a tükröneuronok segítségével közvetített reciprok testi összehangolódás miatt a „más elmék” filozófiai problémáját nonszensznek tekinti (9). Kétségtelen, hogy az összehangolódás valóban áthidalni látszik az elmék közötti érzelmi-értelmi szakadékokat, de a másik személy kimeríthetetlen másságának filozófiai dilemmáit mégsem eliminálja teljesen. [A más elmék (other

Van-e kiút ebből az ördögi körből, vagy talán a gyermekkorban bekövetkezett traumatikus élmények örökre elvágják az utat az affektív élet újrarendezése előtt?

A szubjektíven megélt aktuális pillanatot állandóan fenyegetik „az időben nem rögzíthető múlt” szabadon lebegő traumatikuss emlékei és affekciói, a jelen pillanat mégis önálló struktúrával rendelkezik, mely adott esetben lehetőséget adhat a változásra.

minds) probléma röviden az olyan kérdéseket jelenti, hogy vajon milyen modellek és elméletek segítségével tekintjük a másik embert önálló elmével rendelkező személynek. Ha pusztán a másik viselkedését szemlélem, akkor gondolat kísérletek szintjén felmerülhet a gyanú, hogy csupán egy robottal, automatával állok szemben. A kortárs pszichoanalízis a másik ember megismerését a *mentalizáció* képessége segítségével magyarázza, melynek szerves részét képezi az *empátia* is. A mentalizáció folyamatában a saját és mások mentális állapotának megfigyelése révén interpretáljuk a saját és mások mentális állapotait.] Mások (11) a szociális viselkedés normalitás-spektrumának meghatározójaként, a szociális kogníció érzelmi színezetének fundamentumaként tekintenek a rezonanciajelenségekre. Szerintük nem képzelhető el a modern, civilizált értelemben vett társas együttlét a tükröneurón-rendszer fiziológiás, „biopszichoszociálisan hangolt” működése nélkül. Azonban a tükrözésjelenség önmagában nem elegendő ahhoz, hogy *első szám első személyben* valóban átérezzük, hogy milyen is lehet a másik bőrében lenni egy bizonyos szituációban. Terápiás szempontból azonban erre nincs is szükség. Az empátikus tükrözés esetében a (belső) *szimuláció* és az *azonosság* között érdemes különbséget tennünk. A szimuláció kapcsán részleges megértésről és beleérzésről beszélhetünk, hiszen a szubjektív tapasztalat számtalan egyéni vonással rendelkezhet, nyilvánvaló, hogy a másik fájdalmát nem tudjuk egy az egyben rekonstruálni önmagunkban. De az elmék és testek közötti szakadék, nem jelent teljes izolációt. Terápiás szempontból egyfajta átérzésen és ráhangolódáson van a hangsúly. A terapeutának nem kell megismételnie önmagában a kliens érzéseit, hanem a tükröneurón-rendszer miatt érzelmileg érzékeny (hasonló) választ tud adni adott szituációban, melynek köszönhetően kialakul egy empátiás egymásra hangolódás a terápiás kapcsolatban (16., 47. oldal).

A következőkben nézzük az implicit rendszer terápiás jelentőségét a traumaképződés esetében: „Stressz, trauma, túlterhelő élmények esetén benn a hipocampus, az explicit-deklaratív rendszer és aktiválódik az amygdala, azaz implicit-procedurális rendszer. Az élmények ezért non-verbálisan, szelf-reflektivitás nélkül kerülnek elraktározásra. Ugyanez történik a trauma szemtanújában is” (7., 15. oldal). Ebből kifolyólag jelentkeznek a már Sternnél is említett *implicit reagálási minták*, melyek maladaptív funkcióval bírhatnak egy személyközi szituációban. A tükröneurónok jelentősége a fenti implicit rendszerben ezért pozitív és negatív is lehet, az ismerősség-otthonosság vagy éppen a pánik és

szorongás érzéseit is a tudatélet homlokterébe repíthetik a nélkül, hogy az illető tudatosítaná őket. A tükröneurónok funkciója igen sokrétű: 1) szerepet kapnak a testtartás és a mimika összehangolásában, tehát a rezonanciaviselkedésben; 2) a másik érzelmi-cselekvési folyamatairól egyfajta „mintha-élményt”, egy belső modellt alakíthatunk ki a tükröneurón-rendszerrel; mindez anticipációs jelentőséggel bír, bejósolhatjuk a másik szándékait még akkor is, ha csak félbehagyott cselekvésről van szó (7). Amikor megfigyelünk egy szándékos mozdulatot, akkor működésbe léphet az *inferior parietalis* agykéreg, mely információt közvetít arról, hogy vajon hogyan is érezheti magát a megfigyelt személy (12). A tükröneurón-rendszer élettelen tárgyra (például bábu vagy műkar) nem reagál, de a filmekben, színházban zajló események viszont tüzelésre készítetik.

A Stern által leírt empátikus személyközi pillanatok alkalmasak arra, hogy múltbéli reagálási mintákat felülírjanak, a negatív anticipációs vagy akár szorongásos reakciókat csillapítsák. Az implicit memóriában tárolt reprezentációk, melyek felülírják a jelenbeli szituáció újdonságélményét, egy idő után átíródnak a meghitt találkozás pillanatokban, melyeket a megértés érzelmileg töltött, eruptív pillanatainak is nevezhetünk talán. Az empátikus terápiás viszonyban átalakul a régi szelf, az új élmények hatására újabb habitusok és új szelf alakulhat ki. Itt azonban hangsúlyozandó, hogy nem a múlt megsemmisüléséről van szó, hanem a múltbéli reagálási minták fokozatos újraírásáról (7, 8). Ebből a szempontból úgy tűnhet, hogy a terápiás találkozás újdonságélménnyel átítatott pillanatai modulálhatják a tükröneurónok működését is. A terápia (és a tükröneurón-rendszer) egyszerre adhat és elvehet lehetőségeket a személyiségfejlődés szempontjából. Fontos azonban szem előtt tartanunk azt is, hogy a tükröneurónok funkcióját tekintve a pszichológiai-idegtudományos diskurzus messze áll még a végső szakmai konszenzustól. Egyrészt a kortárs kognitív szociálpszichológiában kezd paradigmává kristályosodni az a nézet, hogy a tükröneurón-rendszer az emberi *empátia* neuralis bázisa, és ezt valóban több empirikus bizonyíték is alátámasztani látszik (13, 14). Különösen napjainkban azonban számos szerző fokozott óvatosságra int azzal kapcsolatban, hogy egyenlőségelet húzzunk a tükröneurón-rendszer és a társas-empátikus viselkedés neurobiológiája között. Sokkal inkább olyasféle kölcsönhatásról van itt szó, mely során az empátikus viselkedésért felelős tükröneurón-rendszer személyenként *változó mértékben* vesz részt az empátikus viselkedés szervezésében (15).

Filozófiai kérdések

A fent áttekintett modellek értelmében a *személyközi tudatosság* egy olyan átfogó mátrix, mely egyfajta médiumként magába olvasztja az egyéni fenomenális tudatokat. *Fenomenális tudat* alatt Stern a munkamemória pillanatnyi tartalmát érti, a személyközi tudatosság viszont lehetővé teszi, hogy egymástól radikálisan különböző felek „ugyanazt a mentális tájképet lássák” (8., 103. oldal). Az „ugyanaz” kifejezés itt azonban félrevezető lehet. Valójában nem arról van szó, hogy privát élményeket dobunk ki magunkból a személyköziség terébe, ahol azokat tisztán és világosan szemlélhetnénk! Inkább egyfajta dialektikáról, affektív összehangolódásról vagy éppen a rezonancia hiányáról beszélhetünk. A másik mosolyának, mozdulatainak formája és időkontúrja vitális affektusokat kelt a szemlélőben. Stern koncepciójában *visszacsatolási hurkok*ról van szó, melyek kialakítják a személyköziség médiumát, amelyben aztán implicit és explicit szinten is létrejöhet a megértés és a beleérzés. A tükrözés és az empátia kapcsán gyakran keverednek a szakirodalomban az „ugyanazon érzés/reprezentáció” vagy a „hasonló érzés/reprezentáció” fogalmi (8, 16). Röviden fogalmazva, az a kérdés merül fel, hogy a tükrőneuronok vajon valóban a *beleérzés* empirikus bizonyítékainak tekinthetők-e? *Lábadí Beatrix* – Gallese nyomán – úgy érvel, hogy a *tükrözés* kifejezés félrevezető, a tükrőneuronok valójában csak egyfajta affektív *ráhangolódást* működtetnek. Tehát egy pszichoanalitikus-ülésem a terapeuta nem ugyanazt az érzést, vagy ugyanazt a mozdulatot éli át belülről, csupán közvetett módon ráhangolódik a páciens vitális affektusaira. Ez a kongruens viselkedés azonban mégis pozitív terápiás hatást eredményez, hiszen a páciens szelfintegritását növeli a tudat, hogy a terapeuta megérti, átérzi az ő szubjektív élményeit (16). A ráhangolódás agyi folyamata a személyközi „mi” érzés kialakulását és a szelférzetek egymás tekintetében való „visszatükröződését” vonják maguk után.

Ezen a gondolatmeneten haladva felmerül a kérdés, hogy nem félrevezető-e a tükrözés metaforája? Vajon a kliens lelki gyötrelme valóban visszatükröződik-e a terapeuta affektív és szomatikus érzeteiben? A depresszív, szorongó ember társaságában hajlamosak leszünk a szorongásra, a nevetés szintén ragályos lehet. Az *érzelmi fertőzés* jelenségei áthatják a mindennapi életet, a kérdés csupán annyi, hogy milyen jellegű tükrözésről és/vagy szimulációról van itt szó? A tisztára mosott tükrő mindent kristálytiszta visszatükröz, de egy „találkozáspillantásban” inkább arról van szó, hogy a *szelf aktuális élményei, bizonyos as-*

pektusai megoszthatók a személyközi tudatosság mezején, de nem teljes azonosulásról van szó. Érdekes módon a terápiás szituáció akkor sikeres, ha a szimuláció – a kliens élményeinek elképzelése – érzelmi komponensekkel is párosul. Az érzelmi együttrezgés nélkül a szimuláció (vagy tükrözés) csak részleges megértést és találkozást nyújthat. A tükrőneuronok kapcsán fontos látnunk, hogy egy mozdulat vagy egy érzelmi kifejezés látványa, habár vitális affektusokat és implicit kinesztetikus érzeteket kelthet a szemlélőben, sőt az anticipáció is működhet, de nem az élmények teljes azonosságáról van szó.

Ebből a perspektívából a kortárs fenomenológus *Dieter Lohmar fantazmatikus önaffekció* fogalma talán pozitív adalékot nyújthat az empátikus tükrözés dilemmáihoz (17). Az úgynevezett fantazmatikus önaffekció jelensége valójában a fenti tükrözéses jelenségek fenomenológiai leírása Lohmar filozófiájában: ha azt látom, hogy valaki megszurja az ujját, az szinte nekem is fáj, ha sírni látok valakit, akkor én is elszomorodom stb. Lohmar viszont mindig hangsúlyozza, hogy nem érzetek azonosságáról van itt szó, hanem úgynevezett „fantazmatikus érzetek” keletkeznek a megfigyelőben. A *fantazmák* olyan általános, tipikus érzetek, amelyek hétértékben saját testi önaffekciónk – és a tükrőneuron-rendszer működése – áll. Tehát nem azt a konkrét fájdalmat éljük át, amit a sérült ember, hanem a saját vitális affektusaink keltenek bennünk egy olyan tipikus „mintha-érzetet” (egy fantazmát), amely lehetőséget nyújt a (részleges) beleérzésre. Át is éljük a másik fájdalmát, meg nem is, bizonyos mértékű távolságtartás szükséges a szelfintegritás megőrzéséhez, de önaffekció nélkül a másik nem érzi empátikusnak közeledésünket. Érdekes kutatási programnak ígérkezne a Lohmar-féle fantazmatikus-érzetek neuralis korrelációi utáni kutatás. *Joachim Bauer* például megállapítja, hogy az *inferior parietalis* agykérgi területeken helyezkednek el olyan intelligens mikrohálózatok, melyek mások megfigyelt cselekedeteinek intuitív értelmezéseit kódolják (18). Az önaffekció fogalma visszairányítja figyelmünket a tanulmány elejére, ahol azt állítottuk, hogy tapasztalataink saját létérzetünk és szelférzetünk centrumából sugározódnak széjjel. A személyköziség mátrixában tapasztalható élmények ezért előfeltételezik a privát tapasztalatok celláját is; ez a megállapítás természetesen nem tagadja a tényt, hogy maga a szelf is egy fejlődési folyamat (affektusreguláció, szocializáció stb.) eredménye. Könnyen belátható, hogy az egyénnek – korai pszichoszociális fejlődése során – szükség-szerűen ki kell fejlesztenie a szelfet, hiszen e nélkül nem is tudja magát „tétélezni” a viselkedési

*A pszichoanalitikus
terápia alfája
és ómegája az
áttételi jelen-
ségek
értelmezése.*

környezetét képező más emberi lények körében: „Nem *szelfként* születünk, de meg kell tanulnunk, hogy szelf vagyunk; valójában *meg kell* tanulnunk *szelfnek* lenni” (19., 109. oldal). Ugyanakkor mindannyian hajlamosak lehetünk arra, hogy saját szelfünk rabjaivá váljunk. Ebből a szempontból nem csoda, hogy a kutatók élénken érdeklődni kezdtek a tükrözés és az empatikus kapcsolat deformációi, a szkizofrénia, az autizmus és a borderline személyiségzavarok jelenségei iránt (9). Ezt a nyomvonalat követve kutatók

egy csoportja rámutatott, hogy abnormális tükroneuron-aktivitás állhat a szkizofrén betegek pszichotikus epizódjainak hátterében, sőt, az abnormitás mértéke pozitívan korrelál a pszichózis súlyosságával (20). A mentalizáció szélesebb spektrumát tekintve pedig megemlíthetjük akár a színlelés vagy a zárkózottság jelenségeit is. A jövőbeli kutatások egyik kihívása talán, hogy a tükroneuron-rendszer viselkedését az eddigiekénél bonyolultabb lélektani szituációkban is megvizsgálják.

Irodalom

1. Thompson E. Mind in life: biology, phenomenology, and the sciences of mind. London: Belknap Press; 2007.
2. Gallagher S, Zahavi D. A fenomenológiai elme: Bevezetés az elmefilozófiába és a kognitív tudományba (ford. Váradi Péter). Győr: Lélekben Otthon Kiadó; 2008. p. 143.
3. Husserl E. Kartezianus elmélkedések (ford. Mezei Balázs). Budapest: Atlantisz; 2000.
4. Kandel ER. A biológia és a pszichoanalízis jövője: egy újragerendelt pszichiátria szellemi keretei. *Imago Budapest* 2011;22(1):5-44.
5. Schore AN. A Neuropsychoanalytic viewpoint: Commentary on paper by Steven H. Knoblauch. *Psychoanalytic Dialogues* 2005;15(6):829-54.
6. Schore JR, Schore AN. Modern Attachment Theory: The Central Role of Affect Regulation in Development and Treatment. *Clin Soc Work J*. 2008;36 (1):9-20.
7. Bokor L. Az áttétel idegtudományi megközelítése. *Imago Budapest* 2011;23(1):5-22.
8. Stern DN. A jelen pillanat: Mikroanalízis a pszichoterápiában. Budapest: Animula; 2004.
9. Maise M. Embodiment, emotion, and cognition. Boston: Palgrave Macmillan; 2011.
10. Rizzolatti G, Craighero L. The mirror-neuron system. *Annu Rev Neurosci*. 2004;27:169-92.
11. Sinigaglia C, Sparaci L. Emotions in action through the looking glass. *J Anal Psychol* 2010;55(1):3-29.
12. Bauer J. A testünk nem felejt. Kapcsolataink és életmódunk hatásai génjeink és idegrendszerünk működésére. Budapest: Ursus Libris; 2011.
13. Corradini A, Antonietti A. Mirror neurons and their function in cognitively understood empathy. *Conscious Cogn* doi: 10.1016/j.concog.2013.03.003. 2013; Apr 11. [Epub ahead of print]
14. Whitehead CC. Mirror neurons, the self, and culture: an essay in neo-psychoanalysis. *J Am Acad Psychoanal Dyn Psychiatry* 2009;37(4):701-11.
15. Baird, AD, Scheffer IE, Wilson SJ. Mirror neuron system involvement in empathy: a critical look at the evidence. *Soc Neurosci* 2011;6:327-35.
16. Lábad B. A megérett Másik: kapcsolat a pszichoanalízis és az idegtudomány között. *Imago Budapest* 2011;23(1):39-50.
17. Lohmar D. Psychoanalysis and the logic of thinking without language. how can we conceive of neurotic displacement, denying, inversion etc. as rational actions of the mind? In: Dieter L, Jagna B (editors). *Founding Psychoanalysis Phenomenologically*. London & New York: Springer; 2012. p. 149-68.
18. Bauer J. A testünk nem felejt. Kapcsolataink és életmódunk hatásai génjeink és idegrendszerünk működésére. Budapest: Ursus Libris; 2011.
19. Popper KR, Eccles JC. The self and its brain. London: Routledge & Kegan Paul, London, 1983.
20. McCormick LM, Brumm MC, BeBeadle JN, Paradiso S, Yamada T, Andreasen N. Mirror neuron function, psychosis, and empathy in schizophrenia. *Psychiatry Res* 2012;201(3):233-9.
21. Danics Z. Lélek a neuronhálózatokban? *Imago Budapest* 2011;22 (2):93-106.